

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kilpeläinen, Veikka

Title: Sortavala - suomalainen, venäläinen ja karjalainen kaupunki

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Historian ystävien liitto

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Kilpeläinen, V. (2020). Sortavala - suomalainen, venäläinen ja karjalainen kaupunki. Historiallinen aikakauskirja, 118(3), 394-396.

valtakunnan yhteistä menneisyyttä. Aiemmissä tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu muun muassa suomalaista fasismia ja suomalaista SS-pataljoonaa, miehet ovat olleet pääosassa ja naiset ovat jääneet marginaaliin.' Naisten yhteydet Kolmanteen valtakuntaan ansaitsevatkin tutkimuksissa lisähuomiota. Olisin kuitenkin toivonut Heiskasen avaavan tarkemmin Saksaan lähteneiden naisten poliittista aatemaailmaa. Heiskanen ottaa kyllä esiin esimerkiksi naisten osallistumisen suomalaisen vastarintaliikkeen toimintaan Berliinissä, mutta suomalaisessa SS-pataljoonassa vaikuttanutta ja myöhemmin maanpetoksesta tuomittua Ruth Munckia² lukuun ottamatta hän sijoittaa naiset ulkopuoliseksi toimijoiksi. Heiskaselta jää huomiotta, että tuskin monikaan nainen olisi kuulusteluissa vapaaehtoisesti myöntänyt punaiselle Valpolle sympatioistaan Kolmatta valtakuntaa kohtaan. Naisilla oli nimittäin vaarana saada syyte jopa maanpeturuudesta. Mielenkiintoinen kysymys on, kuinka paljon naiset tarinoillaan pyrkivät takaamaan turvallisen tulevaisuuden Suomessa? Miten paljon he piiloutuivat näennäisen tietämättömyyden ja naiseen liitetyn poliittisen osallistumattomuuden taakse? Aihetta on käsitellyt esimerkiksi Wendy Lower teoksessaan *Hitlerin raivottaret* (Atena 2014), jossa hän nostaa esiin naisten aktiivista roolia Kolmannessa valtakunnassa.

Tutkimus jättää ohueksi naisten elämän tarkastelun heidän kotiin palattuun. Aiheen rajaaminen on ymmärrettävää käytetyn lähdeaineiston perusteella, mutta olisin toivonut Heiskasen syventävän tämän teeman käsittelyä. Nyt aihetta lähinnä sivutaan kirjan loppupuolella ja Heiskanen viittaa naisten myöhemmin kohtaamaan halveksuntaan. Mikäli lukija haluaa syventää tietämystä naisten myöhemmistä vuosista, Virpi Suutarin dokumenttielokuva *Auf Wiedersehen Finnland* (2009) on katsomisen arvoisen. Suutari pohjaa dokumenttinsa osin samaan lähdeaineistoon kuin Heiskanen. Etsiesään dokumenttiinsa haastateltavia, Suutari törmäsi naisten kokemaan häpeään sekä kätkeytyihin tunteisiin ja muistoihin. Samankaltaisia häpeän tuntemuksiin on törmännyt esimerkiksi tietokirjailija Ira Vihreälehto tutkiessaan toisen maailmansodan aikaisia suomalaisten naisten ja venäläisten sotavankien suhteita.³

Anu Heiskasen teos tuo mielenkiintoisen, yksilön ja naisen, näkökulman sotaan. Kirja kertoo siitä, miten erilaisia kohtaloita ihmisillä oli sodan aikana sekä miten moninaisesti ja pitkällä tähtäimellä sota vaikutti naisten elämäntapaan. Kirja sijoittuu osaksi nousevaa tutkimuskenttää, jossa tuodaan esiin naisten selviytymistarinoita toisessa maailmansodassa. Millaisia mahdollisuuksia naisilla oli selviytyä vaikeissa olosuhteissa, millaisiin ratkaisuihin he päätyivät ja miten ratkaisut seurasivat heitä? Nuoret ihmiset olivat nuoria sodankin aikana. He ihastuivat ja rakastuivat. He pyrkivät elämään mahdollisimman tavallista elämää ja selviytymään vaikeissa

olosuhteissa. Päätöksiä tehtiin joko pakon sanelemana tai omasta tahdosta. Kukaan ei tiennyt, mitä tulevaisuus toisi tullessaan - vain jälkiviisaudessa on helppo kyseenalaistaa tehtyjä valintoja. Kirjan ehdotonta antia onkin sen luoma elämänmakuinen kuva naisten kokemuksista.

FT Elina Virtanen
Turun yliopisto

1. Ks. esim. Markku Jokisipilä & Janne Könönen, *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933-1944*. Otava 2013; Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasisitit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY 2016; Andre Swanström, *Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset*. Atena 2018.
2. Ruth Munckista lisää ks. Elina Virtanen, *Schwester, Jotta ja maanpetturi. Ruth Munckin (1886-1976) muistot ja tulkinnat elämänsä kulusta*. Sigillum 2018.
3. Ira Vihreälehto, *Tuntematon sotavanki. Venäläistä isoisääni etsimässä*. Atena 2016; Ira Vihreälehto, *Kunnes rauha heidät erotti. Neuvostosotavankien ja suomalaisten suhteet jatkosodan aikana*. Atena 2018; Ira Vihreälehto, *Isä tuntematon. Suvun salaisuuksien jäljillä*. Atena 2020.

Sortavala - suomalainen, venäläinen ja karjalainen kaupunki

Tapio Hämynen ja Hannu Itkonen (toim.):

Sortavala. SKS 2020. 443 s. ISBN 9789518581539.

Laatokan rannalla sijaitsevan Sortavalan historiaa leimaa asema rajakaupunkina ja eri kulttuurien kohtauspaikkana. Suomen historian emeritusprofessori Tapio Hämynen ja liikuntasosiologian professori Hannu Itkonen toimittama *Sortavala* tutkii kohdekaupunkiaan "kahtena kesken jääneenä projektina" (s. 7) ja yhteiskunnallisten muutosten heijastumana. Modernisoituvan suomalaiskaupungin rakentaminen katkesi toiseen maailmansotaan, ja yhtä lailla sosialistisen suunnitelmatalouden sekä "suljetun kaupungin" aika päättyi Neuvostoliiton romahtamiseen. Aikaa 1980-luvun lopulta nykypäivään on leimannut väestön väheneminen, rikollisuus ja kaupungin rapistuminen. Teoksen aikajänne ulottuu 1800-luvun jälkipuolelta aina 2010-luvulle saakka. Reilun vuosisadan kuluessa kaupunki on kuulunut osaksi neljää eri hallintomuotoa ja asukaskuntakin on vaihtunut kertaalleen kokonaan. Tästä huolimatta kaupungin historiasta on havaittavissa myös jatkuvuuksia: Sortavalan maine ortodoksien ja karjalaisen kulttuurin keskuksena, laulu- ja laulukakuntana ja koulukaupunkina on ollut sille leimallinen jopa läpi suurten muutosten vuosien.

Sortavala on syntynyt osuvasti suomalaisten ja venäläisten tutkijoiden yhteisprojektina, onhan tavoitteena käsitellä kaupunkia kahtena tyyten erilaisena aikana ja kahdessa valtiossa. Vaikka *Sortavalaa* on tutkittu aiemminkin ja kaupunki sai ensimmäisen kaupunkihistoriansa jo vuonna 1932,¹ tämä teos perusteele paikkansa kaupungin tutkimusperinteen jatkumossa. *Sortavala* on yleistajuinen tietokirja, joka toimii hyvänä haku-teoksena Sortavalan paikallisristoriasta kiinnostuneille. Lisäksi teoksen aihepiirit nivoutuvat keskusteluun kaupunkihistorian merkityksestä. Kahden erilaisen kaupunginrakennusprojektin myötä *Sortavala* näyttätty tutkimusalustana,² jonka avulla heijastetaan yhteiskunnan kehittymistä ja toisaalta niitä tiettyyn paikkaan sijoittuvia tilallisia ja yhteisöllisiä jatkuvuuksia, jotka kantavat yli poliittisten ja hallinnollisten rajojen.

Tutkimusryhmä on löytänyt käytettäväkseen monipuolisia lähteitä sanomalehdistä muistelmiin ja kaupunginhallinnon lähdesarjoihin. Aiemmin julkaisemattomat valokuva-aineistot kuvittavat kirjaa, joskaan niitä ei käytetä varsinaisena lähdemateriaalina tai analysoinnin kohteina. Eritoten neuvostokauden osalta on löydetty uutta tietoa ja tuoreita näkökulmia. Lisäarvoa moninaiseen lähdepohtaan olisi kuitenkin tuonut aineistonvalinnan selittäminen ja ylipäättään syvempi lähdekriittisyys etenkin muistitietoaineiston osalta. Aineistomassasta poimitut nostot ovat monin paikoin kiinnostavia ja antavat onnistuneesti äänen erilaisille kaupungin asukkailla. Esimerkkinä mainittakoon *Sortavalan* alueen romani-väestön elämäntapa ja vaikea evakkotaival.

Runsaan aineiston kääntöpuolena on toisinaan hienoinen luettelomaisuus: erilaiset esiin nousevat huomiot ovat sinällään kiinnostavia triviatietoja ja välähdyksiä kerran eletystä elämästä, mutta niiden merkityksellisyyden ymmärtäminen jää turhan usein lukijan vastuulle. Vaikka uusia lähteitä on ilahduttavasti löydetty, jotain on unohdettu: kartat olisivat monin paikoin helpottaneet lukijaa visualisoimaan tietoa ja hahmottamaan esimerkiksi kaupungin ja maalaiskunnan suhdetta sekä niiden välistä häilyvää rajaa. Koko suomalais kautensa ajan *Sortavala* oli hyvin maaseutumainen kaupunki verrattain agraarissa valtiossa. Mikä lopulta erotti 1900-luvun alkupuolen pikkukaupungin sitä ympäröivästä maaseudusta? Perspektiiviä olisi voitu hakea myös vertailemalla *Sortavalaa* esimerkiksi Viipuriin.

Kirjan luvut on jäsennellyt temaattisesti, ja lukujen sisäinen sekä keskinäinen kronologia toimivat moitteetta. Kielellisesti teos on sujuvaa luettavaa, joskin runsaat lainaukset erottuvat toisinaan tekstistä heikosti. Sivumäärällisesti enemmän tilaa on annettu *Sortavalan* suomalaisajalle, vaikka ajallisesti kirjan käsittämät tarkastelujaksot ovatkin suunnilleen samanmittaisia. Ajanjaksoa autonomian ajan viimeisiltä vuosikymmeniltä sota-aikaan käsitellään kymmenen artikkelin voimin, minkä jälkeen yhdessä artikkelissa pureudutaan entis-

ten sortavalalaisten evakkotaiपालeen muistoihin. Tapio Hämyn ja Hannu Itkosen ohella suomalaisajasta ovat kirjoittaneet Petroskoin yliopiston historian professori Aleksand Pashkov sekä koko *Sortavala*-kirjahanketta koordinoanut dosentti Arto Nevala. Suomalaisaikaan käsittelevien artikkelien aiheet vaihtelevat maatalouden ja yritystoiminnan kehityksestä kansalaisyhteiskunnan laajenemiseen.

Suomalaiskauden tarkastelun kehykseksi kirjoittajat ovat nostaneet yhteiskunnan rakenteistumisen ja modernisaation. Suomalaisajan *Sortavala* näyttätty monin tavoin esimerkkinä yhteiskunnassa tapahtuneesta modernisaatiosta, joka heijastuu varsinkin opettajaseminaarin perustamisena ja sosiaalisten ongelmien ratkomisena kaupunkisuunnittelun avulla. Kuitenkin voimakkaasti modernisoitumiskehitykseen painottuvan näkökulman vaarana on tulkita yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset suoraviivaisena kehitysprosessina, johon ei liity soraääniä tai eritahtisuutta. *Sortavalan* tapauksessa sotavuosiin saakka jatkunut kehitys on vieläpä helppo tulkita yksinomaan positiivisena, sillä menetettyyn kaupunkiin liittyy voimakkaasti muistelu ja nostalgia. Lisäksi neuvostokauden alkaessa *Sortavalan* asumismukavuudet olivat uusille asukkailla ennennäkemättömiä, ja myös tämän kokemuksen muisto elää yhä voimakkaana.

Kirjoittajat eivät avaa modernisaatioteorioita eksplisiittisesti, eikä käsitteiden laajamittainen arvioiminen toki olisi yleistajuiseksi tarkoitetussa teoksessa tarpeenkaan. Modernisaatiota voidaan tietenkin käyttää yläkäsitteenä, jonka kautta *Sortavalan* suomalaiskautta tulkitaan ja toisaalta autetaan lukijaa asettamaan kaupungin kehittymistä laajempaan kontekstiin. Monitahoinen käsite yhdistää eri aihepiirejä ja toimii artikkeleiden taustavoimana, mutta modernisaatioon liittyvää teoreettista keskustelua olisi silti voinut tuoda esille tiiviisti vaikkapa viitteiden tasolla. Näin olisi tuotu näkyvämmäksi sitä, miten käsite vaikuttaa kirjoittajien omiin tulkintoihin, ja teoksen tieteellisyys vahvistuisi. Myös aineistojen analysointi avautuu aina paremmin, jos käsitteenmäärittely ja tutkimuksen lähtökohta on tehty täsmällisesti. Tekstistä ilmenee useimmiten, että nimenomaan tutkijat katsovat *Sortavalaa* "modernisaation silmälasien" (s. 184) läpi, mutta lukija jää toisinaan pohtimaan, kuinka sortavalalaiset itse käsittivät kaupunkinsa muuttumisen.

Sortavalan neuvosto-aikaa käsittelevissä artikkeleissa kaupunkikuvan kehittämisen toiveiden rinnalla korostuvat selkeästi koetut pettymykset ja tulevaisuuden ennakoimattomuus. Artikkelit painottavat tulkinnaansa kaupunkitilaan liitettyjä kokemuksia sekä juurtumisen ja juurtumattomuuden tunteita. Sodanjälkeistä aikaa käsittelevässä osiossa tutkitaan kolmessa artikkelissa sosialistisen neuvostokaupungin arkea ja kerataan tiiviisti Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisten

vaikeiden vuosien tapahtumia. Professori Sergei Verigin johdattaa neuvostoajan alkuun artikkelillaan Sortavalan uusista asukkaista, ja kronologinen kaupunkihistoria jatkuu dosentti Yury Shikalovin laajassa artikkelissa, joka kattaa kaupungin vaiheet 1940-luvulta nykypäiviin saakka niin teollistumisen, koulutuksen kuin kulttuuritoimijoidenkin näkökulmista. Kaupungin muutosta tarkastelevien artikkeleiden välissä kiinnostavaa toimijuusnäkökulmaa tuo professori Olga Iljukhan artikkeli "Sortavala neuvostokauden muistoissa", joka käsittelee Sortavalaa oivasti siirtolaisten lasten toimintaympäristönä. Vaikka asuinympäristö ja elämänpiiri olivat paikoin tiukastikin kontrolloituja, lasten tapa rakentaa omaa ympäristönsuhdettaan ei aina noudattanut ylhäältä päin asetettuja rajoituksia. Iljukha korostaa lapsuuden epäpoliittisuutta: moni sotienjälkeisessä Sortavalassa lapsuuttaan viettänyt on vasta aikuisiällä ymmärtänyt oman kotikaupunkinsa menneisyyden.

Sortavala kuvaa kaupungin kokemia rajujakin muutoksia, mutta teoksessa nostetaan esiin myös jatkuvuuksia. Sortavalasta kasvoi kahteen kertaan koulu-kaupunki ja vanhaa, karjalaista kulttuuriperintöä on elvytetty asukkaiden vaihduttuakin. Suomalaisajan perintönä kaupunkikuvassa näkyy yhä edelleen 1900-luvun alussa luotu rakennuskanta, vaikka arvokkaat talot ovatkin päässeet huonoon kuntoon. Paikan menneisyyden arvostaminen yhdistää monia nykyisiä ja entisiä sortavalalaisia, jotka ovat sittemmin yhteisesti pyrkineet huolehtimaan kallisarvoisen rakennusperinnön säilymisestä. Tietyt asiat rajakaupungin arjessa pysyvät, vaikka valta ja asukkaat vaihtuvat.

FM, väitöskirjatutkija Veikka Kilpeläinen
Jyväskylän yliopisto

1 Uno Karttunen, *Sortavalan kaupungin historia*. Sortavalan kaupunki 1932.

2 Kaupungista tutkimusalustana ks. esim. Laura Kolbe, *Kaupunkitutkimuksen traditio*. Jatkuvuuksia ja murroksia Suomessa ja Skandinaviassa. Teoksessa Maria Lähteenmäki (toim.) *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. SKS 2009, 91-94; Katri Lento & Pia Olsson, *Kaupunki, muistot ja muistaminen*. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. SKS 2013, 7-9.

Väestösiirtojen historiaa uuskarélianismin hengessä

Pirkko Kanerva, Terhi Kivistö & Olli Kleemola (toim.):

Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani.

Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä.

Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab. 2018. 252 s
ISBN 978-952-7167-55-7.

Luovutettu Karjala elää keskuudessamme monin tavoin, kuten artikkelikokoelma *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani* osoittaa. Luovutettu Karjala ja siirtoväki ovat myös tutkimuksen kestoaiheita historian- ja kulttuurintutkimuksen kentillä. Siitä huolimatta teoksen yhtenä lähtöoletuksena on, että suomalaiset tuntevat huonosti siirtokarjalaisten historiaa. Näkemys perustuu 2010-luvun puolivälissä käytyyn kiivaaseenkin keskusteluun, jossa turvapaikanhakijoita rinnastettiin toisen maailmansodan vuoksi kotinsa jättäneisiin 400 000 Karjalan evakkoon. Vertaukset saivat sekä ymmärrystä että loukkasivat siirtokarjalaistaustaisia ja heidän omaisiansa, koska he kokivat rinnastusten kyseenalaistavan evakkojen aseman suomalaisina. Evakot olivat siirtyneet kotimaansa rajojen sisällä, eivätkä he näin olleet muualta tulleita pakolaisia.

Artikkelikokoelma oli tarkoitettu asiantuntijapuheenvuoroksi tähän keskusteluun, joka kuitenkin laantui nopeasti. Kuohahtaneesta pakolaiskeskustelusta kirjan julkaisuun kului noin kolme vuotta, joten artikkelikokoelma tutkimustietoon perustuvana pakolaiskeskustelun puheenvuorona ilmestyi ikään kuin liian myöhään. Ehkä tästä syystä sen kärjeksi on asetettu aikaa kestävämpi siirtokarjalaisuus, mutta myös muut evakkouden, väestösiirtojen ja muuttoliikkeiden teemat - kuten Lapin evakot, sotalapset ja maahanmuuttajat - kulkevat välähdyksenomaisesti mukana.

Vertaisarvioitu kirja rakentuu kolmesta kokoavasta teemasta, joita ovat evakuoinnit, asuttaminen ja muistaminen. Kuhunkin teemaan sisältyy kolme artikkelia, minkä lisäksi kirjan avaa prologi ja päättää epilogi. Pirkko Kanervon, Terhi Kivistön ja Olli Kleemolan toimittamaa artikkelikokoelmaa on ollut kirjoittamassa yhteensä 11 tutkijaa, jotka ovat historian, etnologian, folkloristiikan, kasvatustieteen ja suomen kielen aloilta. Artikkeleiden syntytausta nojaa *Sodan pakolaiset* -seminaarisarjan esitelmiin, jotka pidettiin Turussa vuonna 2016.¹ Teos on julkaistu seminaarisarjan tavoin Siirtolaisuusinstituutin ja kustannusliike Oy Sigillum Ab:n yhteistyönä. Artikkeleiden aiheet ovat pääosin samat kuin seminaariesitelmien aiheet, mutta kaikki puheenvuoroja pitäneet eivät ole mukana kokoelmassa, ja toisaalta kirjaan on otettu seminaarin ulkopuolisten tutkijoiden artikkeleita, jotka käsittelevät muistojen ja